

Capitolul 5

Principiul egalității sexelor

Politicile de promovare a femeilor, implementate și conduse de statul comunist român, nu au fost acte singulare, bazate pe o filosofie proprie socialismului românesc, ci parte a unui întreg care cuprinde trei paliere diferite de influență: marxism-leninismul, modelul sovietic și contextul internațional prezent în cadrul blocului comunist. În continuare vom analiza fiecare dintre aceste aspecte, urmărind acele elemente care au constituit, pe bazele teoriei marxiste, punctele principale în jurul cărora s-au cantonat acțiunile egalitariste în direcția emancipării femeilor. Pentru teoreticienii marxiști era de la sine înțeles faptul că, într-un sistem socialist, femeile s-ar fi bucurat de drepturi egale cu ale bărbaților în toate sferele vieții publice: legislativă, politică, precum și o participare totală în activitatea economică. Acest ultim punct a fost crucial, atât Marx, cât și urmașii săi întru doctrină văzând în mobilizarea tuturor femeilor pentru munca productivă în afara casei o garanție a emancipării lor. Vom urmări cum s-a realizat mai întâi în cadrul URSS, apoi al statelor din blocul comunist, această integrare în viața activă, care a fost cadrul legislativ menit să instituie egalitatea celor două sexe și dacă aceste măsuri au fost suficiente pentru a garanta o prezență reală în funcții de decizie, atât în stat, cât mai ales în partid.

5.1. Marxism-leninismul

Perspectiva pe care marxism-leninismul a folosit-o privind condițiile de emancipare a femeilor are la bază înseși conceptele marxiste asupra naturii umane. Gândirea liberală consideră că ceea ce separă omul de animal este setul de caracteristici care-l definesc. Prin aceste caracteristici înțelegem o serie de abilități (capacitatea de a raționa și folosirea limbajului, un set de practici cum ar fi religia, arta și știința, cât și o anumită paradigmă de atitudine și comportament precum competitivitatea și egoismul). Marxiștii resping concepția liberală asupra naturii umane, susținând în schimb că ceea ce ne deosebește de

animale este capacitatea noastră de a produce mijloace de subzistență. Suntem cine suntem datorită a ceea ce facem. Spre deosebire de insecte, de exemplu, ale căror activități sunt guvernate de instinct și care nu pot influența mediul prin voința proprie, noi ne creăm în interiorul procesului transformării și manipulării intenționate a naturii¹.

Pentru marxști, forța materială – producția și reproducerea vieții sociale – este principalul factor de avansare în istorie. Prezentând această teorie, cunoscută sub denumirea de *materialism istoric*, Marx afirma :

Modul de producție al vieții materiale condiționează procesul general al vieții sociale, politice și intelectuale. Nu conștiința este cea care determină existența umană, ci existența socială îi determină conștiința.

Cu alte cuvinte, Marx credea că întregul mod de producție al unei societăți, și anume forțele de producție (materia primă, uneltele și muncitorii) împreună cu relațiile de producție (modul în care este organizată producția), generează o suprastructură (un strat de idei politice, sociale și legale), suprastructură care la rândul ei ranforsează modul de producție. Afirmatia lui Marx „Ființele umane se creează pe sine”, după cum a subliniat Schmitt mai târziu, nu trebuie interpretată ca „Bărbații și femeile, ca indivizi, se fac ceea ce sunt”, ci mai degrabă „Bărbații și femeile, prin intermediul producției colective, creează o societate care, la rândul ei, îi modelează”². Ca urmare, raportat la condiția femeilor în societate, concepția pe care acestea și-o formează asupra propriei existențe se datorează rolurilor jucate în familie și la locul de muncă, roluri care le țin într-o stare de subordonare socială și economică față de bărbați.

Cu câteva aserțiuni răzlețe în scrieri separate atât prin subiect, cât și prin epocă, problema emancipării feminine, înțeleasă ca program de luptă specific feminin, nu a fost nicicând abordată și tratată în opera lui Marx și Engels. În concepția lor, mișcarea proletară – „mișcare autonomă a imensei majorități în interesul imensei majorități” – este preocuparea comună a muncitorilor de ambele sexe, cauza clasei muncitoare aparținând în mod egal bărbaților și femeilor supuși deopotrivă capitalului și servituților salariatului. Dacă femeile muncitor meritau un tratament special, aceasta se datora faptului că statutul lor profesional era apropiat de cel al copiilor, executând aceeași sarcină : și într-un caz, și în celălalt, fragilitatea fizică a subiecților angajați este cea care comandă, în interesul angajatului, un ansamblu de măsuri și reguli de protecție care vor constitui materia primei legislații de fabrică promulgate în Anglia. Odată cu apariția Asociației Internaționale a Muncitorilor, perspectiva unei mișcări autonome

1. Rosemarie Tong, *Feminist Thought*, ediția a III-a, Westview Press, Philadelphia, 2009, p. 92.
2. Alena Heitlinger, *Women and State Socialism. Sex Inequality in the Soviet Union and Czechoslovakia*, Macmillan Press, Londra, 1979, p. 18.

a femeilor a devenit pentru Marx și Engels un subiect de reflecție critică, chiar polemică, obligându-i și incitându-i să-și lărgescă orizontul viziunii sociale. În *Manifestul Partidului Comunist*, raportul dintre cele două sexe este redus la o afacere strict privată, fără imixtiunea societății. Odată cu suprimarea proprietății private, urmau să dispară cele două fundamente ale căsătoriei tradiționale : dependența soției față de soț și cea a copiilor față de părinți, educația copiilor fiind practică în mod colectiv. Față de apariția unei comunități a femeilor, Engels, în *Principiile Comunismului*, declara :

Comunitatea femeilor este un raport cât se poate de adecvat la societatea burgheză și care constă în acest moment doar în prostituție. Dar prostituția se sprijină pe proprietatea privată și va dispărea odată cu aceasta. În consecință, departe de a susține o comunitate a femeilor, organizarea comunistă o ocolește³.

Această temă va fi reluată cu insistență în *Manifestul Partidului Comunist*, unde critica familiei burgheze se extinde asupra familiei proletare. Familia pe deplin dezvoltată nu există decât pentru burghezie, dar ea își găsește corolarul în absența unei vieți de familie în cadrul proletariatului și în prostituția publică :

Pe ce se întemeiază familia de astăzi, familia burgheză ? Pe capital, pe câștigul privat. În forma sa deplin dezvoltată, ea există numai pentru burghezie ; ea își găsește însă completarea în lipsirea de familie impusă proletarilor și în prostituția publică. Frazeologia burgheză despre familie și educație, despre legătura intimă dintre părinți și copii devine cu atât mai dezgustătoare cu cât, pentru proletari, ca urmare a dezvoltării marii industrii, toate legăturile de familie se destramă, iar copiii sunt transformați în simple articole de negoț și instrumente de lucru⁴.

Distincțiile de sex și vârstă și-au pierdut pentru clasa muncitoare orice semnificație socială, rămânând simple instrumente pentru stabilirea unui eventual cost al forței de muncă. În interiorul relațiilor familiale este atacată și problema comunizării femeii, care, asemenea copiilor, în interiorul familiei burgheze nu poate deține decât statutul unui simplu obiect, comunizarea mijloacelor de producție conducând și la comunizarea femeilor. Acuzația conform căreia doctrina comunistă dorește și o comunizare a femeii este respinsă, considerându-se că dispariția relațiilor de producție prezente va conduce și la dispariția comunizării femeii, cauzată de ele, mai precis a prostituției :

3. Friedrich Engels, *apud* Maximilien Rube, „L'émancipation des femmes dans l'œuvre de Marx et d'Engels”, în Christine Fauré (ed.), *Nouvelle Encyclopédie Politique et Historique des Femmes*, Les Belles Lettres, Paris, 2010, p. 484.

4. Karl Marx, Friedrich Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, ediția a II-a îngrijită de Cristian Preda, Nemira, București, 2006, p. 34.

Dar voi comuniștii vreți să introduceți comunizarea femeii – ne strigă în cor întreaga burghezie.

Burghezul vede în soția lui o simplă unealtă de producție. El aude că uneltele de producție urmează să fie exploatate în comun și nu poate, firește, decât să-și închi- puie că soarta comunizării le va lovi și pe femei.

El nici nu bănuiește că este vorba tocmai de a desființa această poziție a femeii de simplă unealtă de producție.

De altfel, nimic nu este mai ridicol decât indignarea ultramorală a burghezilor noștri în fața pretensei comunizări oficiale a femeii de către comuniști. Comuniștii nu au nevoie să introducă comunizarea femeii; ea a existat aproape întotdeauna.

Burghezii noștri, care nu se mulțumesc că au la dispoziție femeile și fiicele proletarilor lor, fără să mai vorbim de prostituția oficială, își fac o plăcere din a-și seduce reciproc soțiile.

În realitate, căsătoria burgheză este comunizarea femeii măritate. Comuniștilor li s-ar putea imputa cel mult că, în locul comunizării fățarnice, ascunse, ar voi să introducă comunizarea oficială și pe față a femeii. De altfel, se înțelege de la sine că prin desființarea actualelor relații de producție va dispărea și comunizarea femeii, izvorâtă din ele, adică prostituția oficială și neoficială⁵.

În *Originea familiei, proprietății private și statului* (1884), Engels se pronunță asupra existenței a două sfere: cea a producției (în cadrul căreia se produc mijloace materiale de existență) și cea a reproducerii (în cadrul căreia sunt produși cei ce devin producători), ambele cu importanță egală în reproducerea societății omenești. Cele două sfere se caracterizează prin exploatare și oprimare în societatea împărțită pe clase. Familia nu este „naturală”, ci un produs al evoluției sociale și este influențată în dezvoltarea sa de relațiile economice de producție, locul aservirii femeilor. Apariția acestei realități se datorează, în viziunea lui Engels, apariției surplusului de produse și proprietății private. Pentru teoreticianul socialist, a existat întotdeauna o diviziune sexuală naturală a muncii, prin care bărbații desfășoară mai ales activități productive (care produc lucruri), în timp ce femeile sunt responsabile de activități reproductive (care perpetuează și întrețin viața de zi cu zi). Plecând de la această diviziune, munca bărbatului tinde să fie acceptată ca având un plus de valoare în comparație cu munca prestată de femeie. Consecința directă a fost o scădere drastică de statut a femeilor în societate⁶. La acestea se mai adaugă și faptul că bărbații doresc să fie moșteniți de propriii copii, fapt ce a dus la abandonarea succesiunii matrilineare (*mater semper certa, pater incertus*) în favoarea celei patrilineare. Prin aceasta au fost eliminate drepturile mamei și s-a instaurat monopolul bărbătesc asupra puterii, reducând femeile la statutul de sclave ale dorințelor sexuale bărbătești și la mijloace de produs și crescut

5. *Ibidem*, p.35.

6. Friedrich Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, ediția a V-a, Editura Politică, București, 1961, p. 58.

copii. Familia nu se naște din motive „naturale”, ci economice. Doar când condițiile de exploatare și subjugare ar dispărea, am putea vorbi despre o familie născută din dragoste și înțelegere⁷.

În familiile monogame burgheze, bărbatul conduce în virtutea puterii sale economice (dreptul de proprietate), stabilind față de soție o relație similară cu cea dintre burghez și proletar. Prin urmare, exploatarea femeilor se va sfârși doar odată cu dispariția proprietății private. Emanciparea față de bărbați era condiționată de : 1) independența economică a femeilor prin participarea lor directă la munca productivă ; 2) preluarea publică a creșterii copiilor ; 3) industrializarea muncii casnice⁸.

Succesorii lui Engels au contribuit la dezvoltarea acestei teorii, văzând în intrarea femeii în producția socială atât o modalitate de a se sustrage monotonelor îndatoriri casnice, cât și o condiție apriorică în vederea emancipării într-un context mai larg. Referitor la această politică, Lenin se exprima astfel :

Nici un partid democrat din lume, nici măcar în cele mai dezvoltate republici burgheze, nu a făcut în această problemă, în zeci de ani, nici a o suta parte din ce am realizat noi în primul an de guvernare. În sens figurat, nu am mai lăsat o singură cărămidă a teribilelor legi care plasau femeia într-o stare de inferioritate față de bărbat, legile privind restricționarea divorțului, legile privind drepturile copiilor ilegitiți aflați în căutarea taților. Spre rușinea burgheziei, și a capitalismului fie spus, numeroase rămășițe ale acestor legi există în toate țările civilizate. Avem tot dreptul de a ne mândri cu realizările noastre în această sferă. Dar cu cât am îndepărtat mai temeinic rămășițele vechilor legi și instituții burgheze, cu atât mai clar ne-a devenit că nu am făcut decât să pregătim bazele unei structuri, structură care încă nu a fost construită.

În ciuda tuturor legilor eliberatoare pe care le-am dat, femeia continuă să fie un sclav domestic deoarece treburile casnice o zdrobesc, sufocă, plictisesc și degradează, o leagă de bucătărie și leagăn, irosindu-i munca în treburile neproductive, consumatoare de nervi, penibile. Adevărata emancipare a femeii, adevăratul comunism, va începe doar atunci când lupta de masă, condusă de proletariatul aflat la putere, va începe împotriva acestei penibile economii casnice, sau mai bine spus când va fi transformată pe scară largă în economie socialistă la scară largă.

Acordăm în realitate suficientă atenție acestor chestiuni, care în teorie sunt indiscutabile pentru fiecare comunist? Bineînțeles că nu. Cantine publice, creșe, grădinițe, iată exemple de acțiuni comuniste, cu mijloacele de fiecare zi, care nu presupun nimic grandios, nimic pompos sau solemn, dar care pot cu adevărat să emancipeze femeia, să abolească inferioritatea față de bărbat în privința rolului în producția socială și viața socială⁹.

7. *Ibidem*, pp. 66-67.

8. *Ibidem*, p. 77.

9. V.I. Lenin, „A Great Beginning, 28 iunie 1919”, în *Women and Communism. Selections from the Writings of Marx, Engels, Lenin and Stalin*, Lawrence & Wishart, Londra, 1950, pp. 55-56.

Cu toate acestea, Lenin recunoștea că măsuri de socializare a muncii casnice existau și în țările capitaliste :

Aceste mijloace nu sunt noi, acestea au fost create de capitalismul la scară largă ; dar sub capitalism ele au rămas în primul rând o raritate și, în al doilea rând, și ceea ce este cu adevărat important, fie aducătoare de profit, firme, cu tarele aferente ale speculei, profitului, înșelătoriei și fraudei, sau aparținând acrobaticei filantropii burgheze pe care cei mai buni muncitori erau îndreptățiți să le urască și disprețuiască¹⁰.

Astfel de argumente nu trebuie să surprindă deoarece, conform Alenei Heitlinger, chiar teoriile lui Marx sugerau că socializarea producției era sarcina istorică a capitalismului, și nu a socialismului. În interiorul acestui proces au apărut contradicțiile unei societăți caracterizate prin proprietatea privată¹¹.

Cu toate acestea, având în vedere aceste scrieri marxiste timpurii, este important de subliniat că nici unul dintre argumentele enumerate nu privea problema ca întreg. Ele ignorau presiunile care până la urmă au apărut în implementarea procesului de socializare a treburilor casnice și de creștere a copiilor în societățile statelor socialiste. Pentru Lenin, în analiza sa destul de abstractă, economiile contabilizate în timp efectiv de lucru, ca efect al măsurilor de socializare a treburilor casnice, ar fi dus la un cost redus al celor din urmă. Această impresie era una falsă, acoperind doar un anumit aspect al problemei. Un altul consta în faptul că munca, până atunci domestică, gratuită, a devenit remunerată conform regulilor pieței muncii, deci mai scumpă decât se anticipase. Rezultatul a fost că, pentru a acoperi aceste costuri create de preluarea publică a îndatoririlor domestice, era nevoie de o intrare masivă a femeilor în sfera muncii plătite, în afara casei.

În timpul războiului civil din Rusia, când se mai aștepta încă o revoluție la nivel mondial, bolșevicii erau optimiști că o rapidă creștere economică va fi realizată, făcând astfel posibil un progres timpuriu către dezvoltarea formelor de socializare a muncii casnice și de creștere a copiilor. Așa cum a devenit tot mai evident, lucrurile nu aveau să meargă în direcția dorită. Nimeni din partidul bolșevic, cu excepția remarcabilă a Alexandrei Kollontai și a câtorva membre ale Secției feminine, nu era conștient că pentru o reală emancipare a femeilor era nevoie de o altă abordare. Ca rezultat, atât statul sovietic, cât și celelalte state socialiste, din motive economice considerăm noi, au ignorat cea de-a doua condiție a emancipării femeilor, cea care prevedea externalizarea responsabilităților familiale. Muncile casnice au rămas în continuare o problemă privată și o unică responsabilitate a femeii.

10. *Ibidem*.

11. Alena Heitlinger, *op. cit.*, p. 18.